

PRVI UČINKI ZAKONA O OMEJEVANJU UPORABE TOBAČNIH IN POVEZANIH IZDELKOV

JAVNOMNENJSKI
RAZISKAVI, 2017 IN 2018

Prvi učinki zakona o omejevanju uporabe tobačnih in povezanih izdelkov.
Javnomnenjski raziskavi, 2017 in 2018

Avtorici: Helena Koprivnikar, Tina Zupanič

Oblikovanje: Andreja Frič

Izdajatelj: Nacionalni inštitut za javno zdravje, Trubarjeva 2, Ljubljana

Elektronski vir.

Spletni naslov: <http://www.nijz.si/>

Kraj in leto izdaje: Ljubljana, maj 2018

Besedilo ni lektorirano.

Fotografija: Freepik

Izvedbo raziskave je financiralo Ministrstvo za zdravje, izvedel pa jo je Parsifal d.o.o.

Zaščita dokumenta

©2018 NIJZ

Vse pravice pridržane. Reprodukcijska po delih ali v celoti na kakršnem koli način in v katerem koli mediju ni dovoljena brez pisnega dovoljenja avtorjev. Kršitve se sankcionirajo skladno z avtorsko in kazensko zakonodajo.

KAZALO

1. Osnovne značilnosti izvedene raziskave, anketirancev in statističnih analiz.....	3
2. Časovnica izvedbe raziskave in uvedbe ukrepov	4
3. Ključna izhodišča za razlago rezultatov	5
4. Učinki okrepljenih zdravstvenih opozoril med kadilci cigaret (tovarniških in ročno zvitih) ...	6
5. Izpostavljenost oglaševanju, razstavljanju in promociji tobačnih izdelkov med anketiranimi polnoletnimi prebivalci	10
6. Uporaba tobačnih izdelkov z značilnimi aromami med anketiranimi kadilci cigaret.....	11
7. Kajenje v prevoznih sredstvih v prisotnosti mladoletne osebe.....	12
8. Podpora posameznim ukrepom v zakonu	13
9. Zaključki	14

1. Osnovne značilnosti izvedene raziskave, anketirancev in statističnih analiz

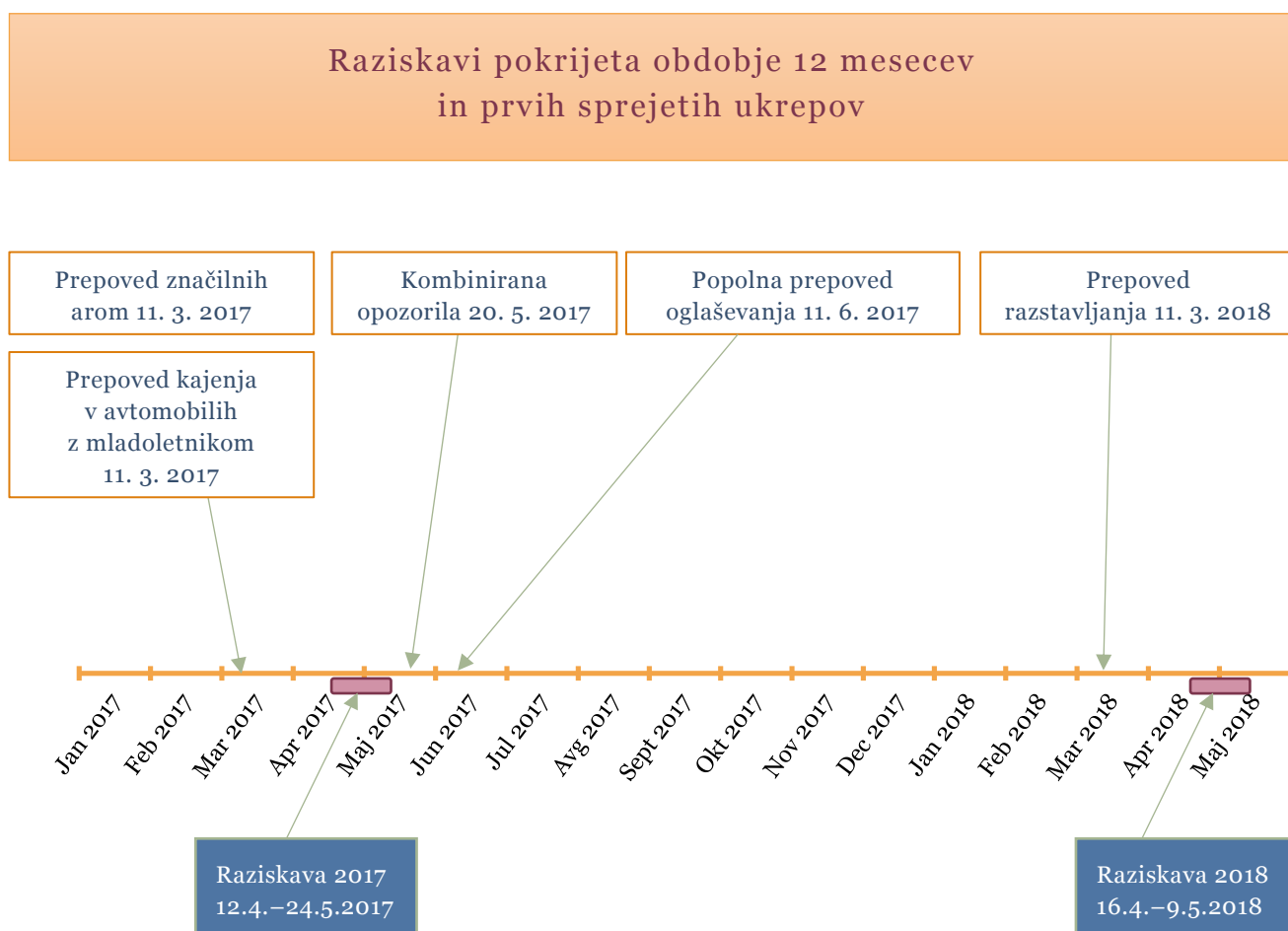
V 2017 in 2018 sta bili izvedeni telefonski anketi med polnoletnimi prebivalci. Vzorčna baza je izbrana po metodi slučajnega vzorčenja iz elektronske različice telefonskega imenika (90 % mobilno omrežje, 10 % stacionarno omrežje). V anketo je bilo v posameznem letu zajetih 2020 anketirancev. Podatki so bili uteženi na spol, starost, izobrazbo in statistično regijo. Rezultatov raziskave pa ne moremo posploševati na celotno prebivalstvo, saj raziskava ni nacionalno reprezentativna.

V letu 2017 je bilo v raziskavo zajetih 2020 anketirancev, od tega 49,3 % žensk, povprečna starost anketirancev je bila 48,3 let. V letu 2018 je bilo v raziskavo prav tako zajetih 2020 anketirancev, od tega 50,2 % žensk, povprečna starost anketirancev pa je bila 49,1 let.

S pomočjo dvo- in večrazsežnih kontingenčnih tabel smo ugotavljali porazdelitve posameznih skupin anketirancev glede na posamezne opazovane neodvisne spremenljivke, predvsem glede na izpostavljenost slikovnim opozorilom in leto izvedbe raziskave. Za ugotavljanje povezanosti med njimi smo uporabili test hi-kvadrat (χ^2), pri več razsežnih tabelah pa t-test z Bonferronijevim popravkom, pri čemer smo za raven značilnosti vzeli vrednost statistične značilnosti $p \leq 0,05$. Podatke smo analizirali s programom SPSS 21.

2. Časovnica izvedbe raziskave in uvedbe ukrepov

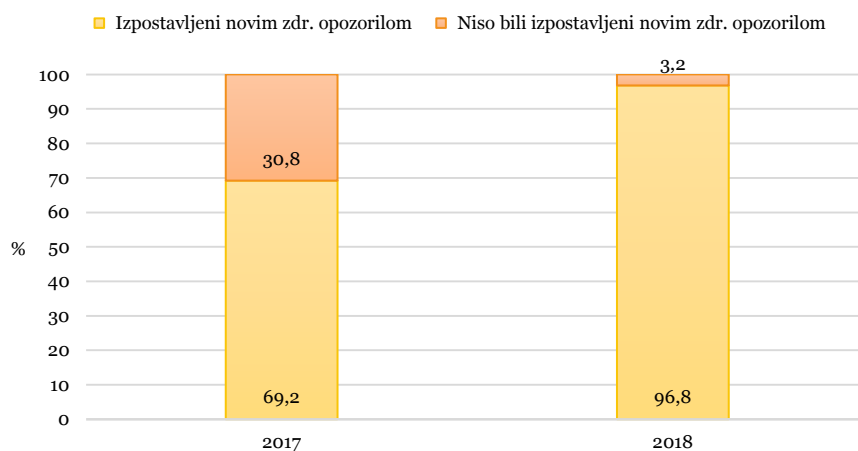
Na spodnji sliki je prikazano, kdaj sta potekali obe raziskavi v letih 2017 in 2018, ter kateri ukrepi novega Zakona o omejevanju uporabe tobaka in povezanih izdelkov so v tem obdobju stopili v veljavo. Poleg na spodnji sliki navedenih ukrepov so se s 1. 2. in 1. 7. 2017 zvišale tudi trošarine na tobačne izdelke, ki pa so privedle le do manjših sprememb cen tobačnih izdelkov.

Pri vseh ukrepih raziskava ni omogočila primerjave pred in po uvedbi ukrepa, ker so ukrepi začeli veljati že pred izvedbo raziskave v 2017. Velika slikovno besedilna opozorila so sicer začela veljati 20. 5. 2017, vendar pa je precejšnje število proizvajalcev namestilo nova opozorila na embalažo svojih izdelkov že precej pred obveznim začetkom veljave ukrepa. Tako je bil visok delež anketiranih kadilcev že pred izvedbo raziskave v 2017 izpostavljen novim opozorilom. Zato smo v raziskavi za oceno učinkov novih slikovno-besedilnih zdravstvenih opozoril primerjali anketirane kadilce, ki v 2017 še niso bili izpostavljeni novim opozorilom s tistimi (v nadaljevanju poročila in grafi navedeni kot 2017-neizp.), ki so že bili v 2017 izpostavljeni novim opozorilom (v nadaljevanju poročila

in grafih navedeni kot 2017-izp.) in nato z anketiranimi kadilci, ki so bili v 2018 izpostavljeni novim opozorilom (v nadaljevanju poročila in grafih navedeni kot 2018-izp.). Delež izpostavljenih anketiranih kadilcev novim opozorilom v 2017 in 2018 je prikazan na spodnji sliki.

Izpostavljenost anketiranih kadilcev novim opozorilom je bila že pred uvedbo ukrepa visoka

3. Ključna izhodišča za razlago rezultatov

Zakon je celovit program ukrepov, ki podpirajo drug drugega – vsi ukrepi (nekateri ključni) še niso začeli veljati. Posamezni ukrepi so manj učinkoviti kot skupek ukrepov, ki začnejo veljati istočasno.

Ukrepi v novem zakonu so dolgoročno zastavljeni in prvenstveno usmerjeni v preprečevanje začetka kajenja med mladimi, zato večjih učinkov ne moremo pričakovati v kratkoročnem obdobju. Kratkoročno bi lahko na prevalenco kajenja vplivali ukrepi, ki bi hitro povečali opuščanje kajenja (npr. znatno zvišane cene tobačnih izdelkov). Okrepljena zdravstvena opozorila pa potrebujejo daljši čas, da sprožijo tudi spremembe vedenja. Primeri drugih držav kažejo, da imajo okrepljena zdravstvena opozorila tudi pomemben učinek na kadilsko vedenje. V Kanadi, kjer so velika slikovno-besedilna zdravstvena opozorila uvedli v 2001, so v obdobju med 2001 in 2009 zabeležili relativno znižanje deleža kadilcev za 12–20 % oziroma absolutno za 3 do skoraj 5 odstotnih točk.

4. Učinki okrepljenih zdravstvenih opozoril med kadilci cigaret (tovarniških in ročno zvitih)

Okrepljena slikovno – besedilna zdravstvena opozorila

V raziskavah merijo učinke zdravstvenih opozoril na različne načine oziroma z različnimi kazalniki, skupine teh kazalnikov so našteje na spodnji sliki.

Učinke zdravstvenih opozoril v raziskavah merijo z različnimi kazalniki

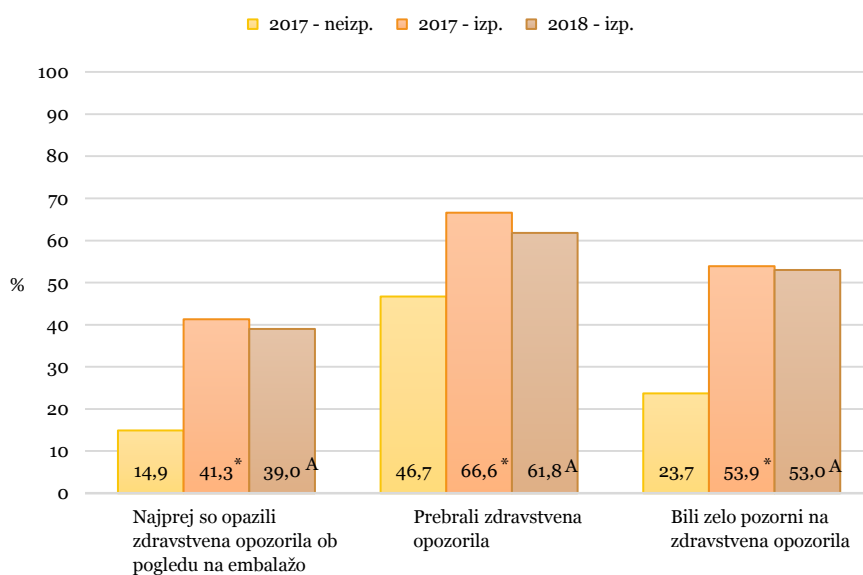
- Vidnost, pozornost
- Procesiranje informacij
- Zaznana učinkovitost opozoril
- Znanje
- Stališča, prepričanja
- Nameni
- Kadilsko vedenje

Ključni zgodnji učinki za kasnejšo spremembo stališč in vedenja

Ključni zgodnji učinki okrepljenih slikovno-besedilnih zdravstvenih opozoril (v nadaljevanju zdravstvenih opozoril) so povečanje vidnosti in pozornosti, ki ju sprožijo zdravstvena opozorila, povečan obseg procesiranja informacij in večja zaznana učinkovitost zdravstvenih opozoril. Ti učinki napovedujejo kasnejše spremembe znanja, stališč, namenov in kadilskega vedenja. V naši raziskavi smo zabeležili pomembne spremembe v kazalnikih zgodnjih učinkov, ki jih prikazujemo v spodnjih slikah in so skladni z raziskavami iz tujine.

Ob uvedbi novih opozoril v Sloveniji so se med anketiranimi kadilci cigaret pomembno povečale vidnost, opaženost in vzbujena pozornost za zdravstvena opozorila.

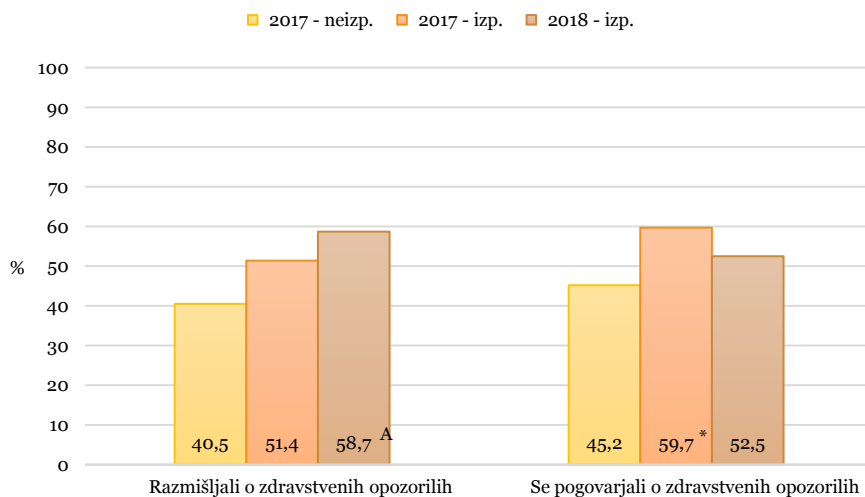
Vidnost, opaženost, vzbujena pozornost so se med anketiranimi kadilci hitro pomembno zvišale

* Statistično značilne razlike med posameznimi skupinami; A - statistično značilne razlike med prvo in tretjo skupino

Med anketiranimi kadilci cigaret se je pomembno povečal obseg procesiranja informacij.

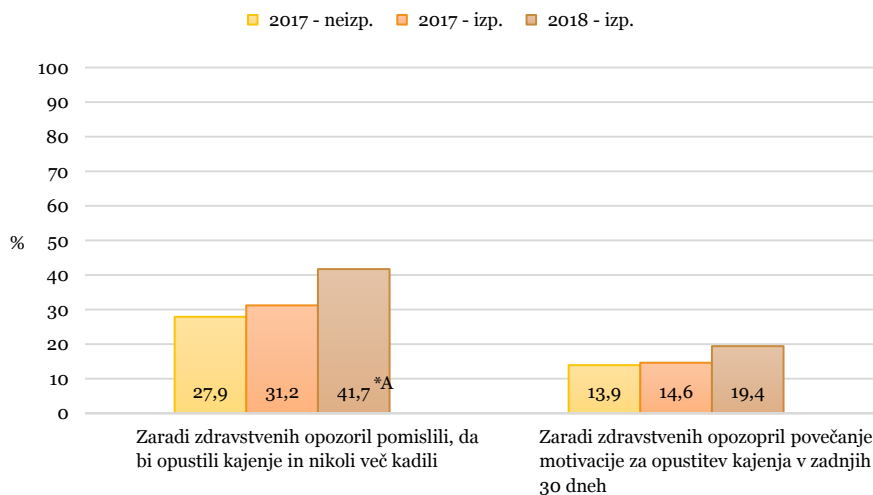
Obseg procesiranja informacij se je med anketiranimi kadilci prav tako pomembno zvišal

* Statistično značilne razlike med posameznimi skupinami; A - statistično značilne razlike med prvo in tretjo skupino

Med anketiranimi kadilci cigaret se je pomembno zvišala tudi zaznana učinkovitost opozoril.

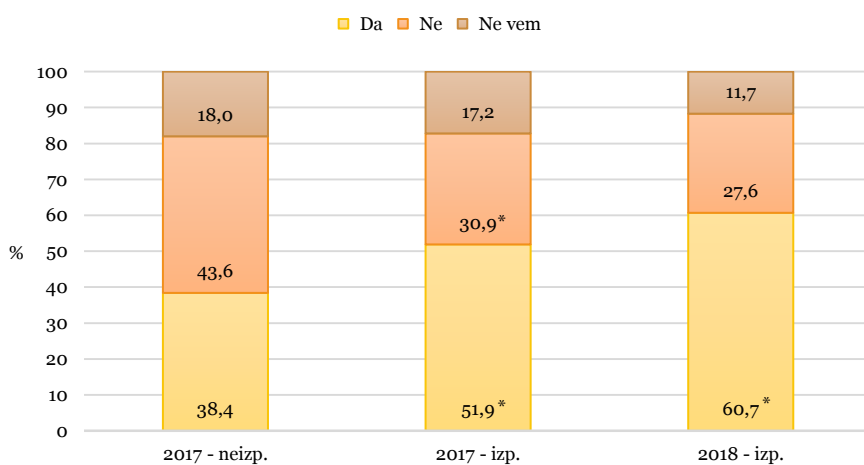
Zaznana učinkovitost opozoril se je med anketiranimi kadilci pomembno zvišala

* Statistično značilne razlike med posameznimi skupinami; A - statistično značilne razlike med prvo in tretjo skupino

V raziskavi smo torej zabeležili pomembne pozitivne spremembe na ključne zgodnje kazalnike učinkovitosti zdravstvenih opozoril. Zabeležili pa smo tudi pomembno zvišanje deleža anketiranih kadilcev cigaret, ki želijo opustiti kajenje.

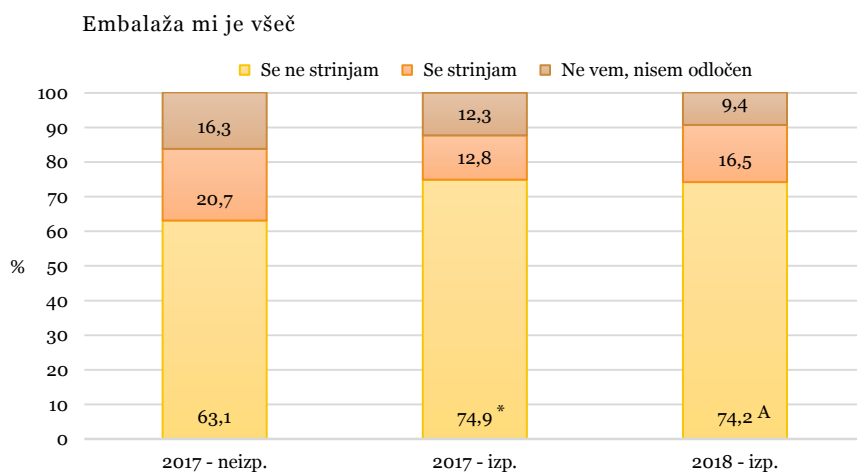
Pomembno se je zvišal delež anketiranih kadilcev, ki želijo opustiti kajenje

* Statistično značilne razlike med posameznimi skupinami; A- statistično značilne razlike med prvo in tretjo skupino

Med anketiranimi kadilci cigaret se je pomembno zmanjšala tudi všečnost embalaže; zmanjšana privlačnost embalaže pa je povezana z zmanjšano privlačnostjo kajenja.

Pomembno se je zmanjšala všečnost embalaže

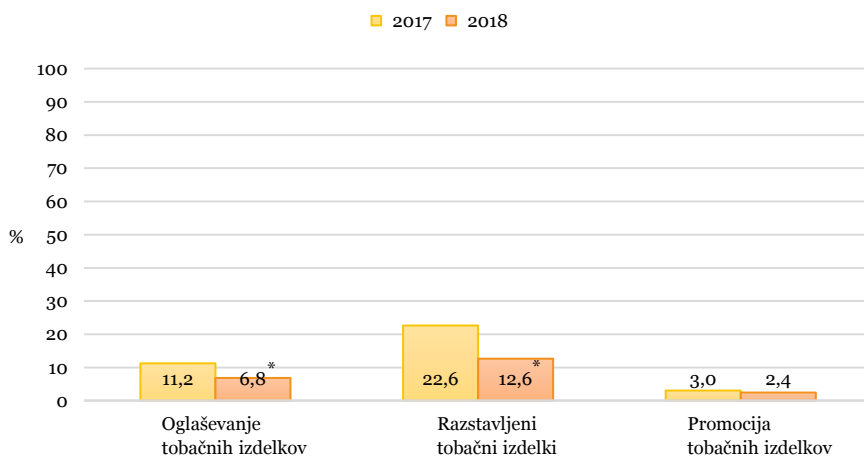
* Statistično značilne razlike med posameznimi skupinami; A statistično značilne razlike med prvo in tretjo skupino

Delež kadilcev se je med anketiranimi polnoletnimi prebivalci znižal v obdobju pred začetkom veljave zakona (2014–2017), v prvih 12 mesecih veljave pa se ni spremenil (2017–2018). Ker delež kadilcev vedno predstavljamo s podatki iz nacionalno reprezentativnih raziskav in ker ne želimo, da se mešajo z deleži iz raziskav na nereprezentativnih vzorcih, ne navajamo odstotkov. Rezultati iz nacionalno reprezentativnih raziskav bodo na voljo v 2019, tako za odrasle kot za mladostnike.

5. Izpostavljenost oglaševanju, razstavljanju in promociji tobačnih izdelkov med anketiranimi polnoletnimi prebivalci

Med anketiranimi polnoletnimi prebivalci se je med 2017 in 2018 pomembno zmanjšala izpostavljenost oglaševanju in razstavljanju izdelkov, a sta pri določenem deležu anketiranih še vedno prisotni (vzroki so lahko kršitve zakonodaje, izpostavljenost preko interneta idr.). Izpostavljenost različnim vrstam promocije se ni pomembno spremenila, kar je bilo pričakovano, saj so bile promocijske aktivnosti prepovedane že v predhodnem zakonu.

Izpostavljenost oglaševanju / razstavljanju tobačnih izdelkov se je pomembno zmanjšala med vsemi anketiranimi

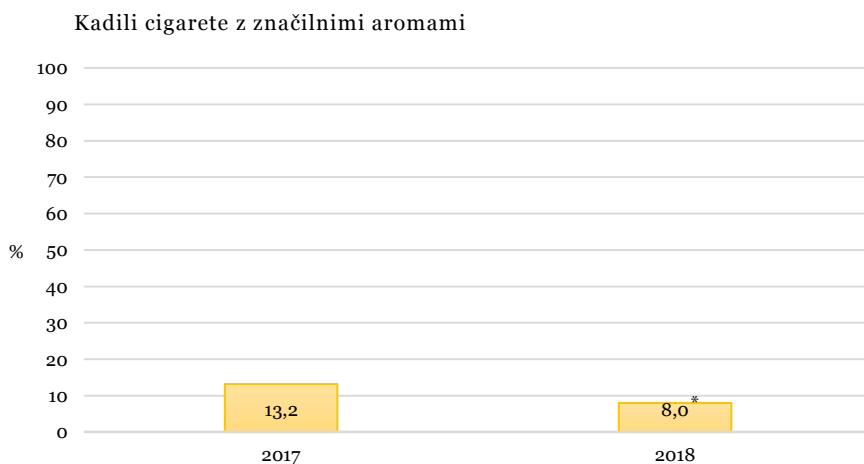

* Statistično značilne razlike

6. Uporaba tobačnih izdelkov z značilnimi aromami med anketiranimi kadilci cigaret

Delež uporabnikov tobačnih izdelkov z značilnimi aromami se je med anketiranimi kadilci tovarniških in ročno zvitih cigaret pomembno znižal (ne glede na to, da smo obe raziskavi izvedli že po začetku veljave ukrepa in da nismo primerjali stanje pred uvedbo s časom po uvedbi). Delež anketiranih kadilcev, ki še vedno navaja, da kadi tovarniške ali ročno zvite cigarete z značilno aromo gre najverjetneje pripisati temu, da značilna aroma mentola še ni prepovedana (prepoved začne veljati 2020).

Delež anketiranih kadilcev cigaret z značilnimi aromami se je pomembno znižal

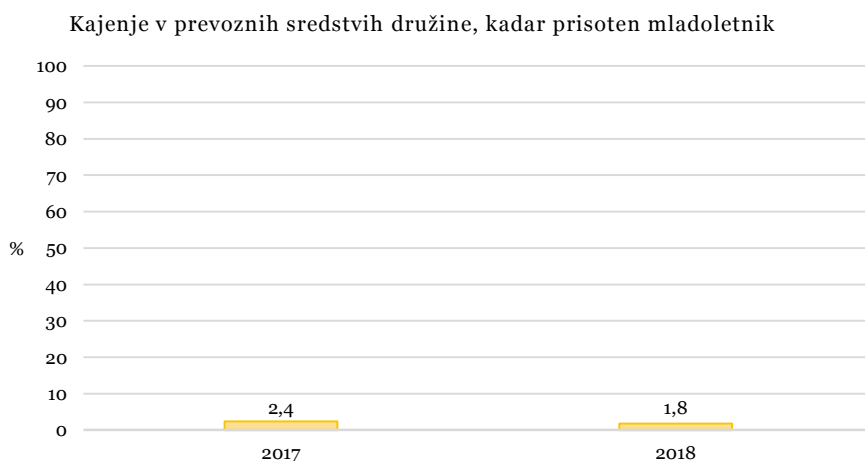

* Statistično značilne razlike

7. Kajenje v prevoznih sredstvih v prisotnosti mladoletne osebe

Delež tistih, ki je med vsemi anketiranimi polnoletnimi prebivalci poročal o tem, da se v njihovem družinskem prevoznem sredstvu kadi tudi v prisotnosti mladoletnih oseb, se v času med obema raziskavama ni pomembno znižal, k čemur najverjetneje prispeva tudi dejstvo, da smo obe raziskavi izvedli že po začetku veljave ukrepa in da nismo primerjali stanje pred uvedbo s časom po uvedbi.

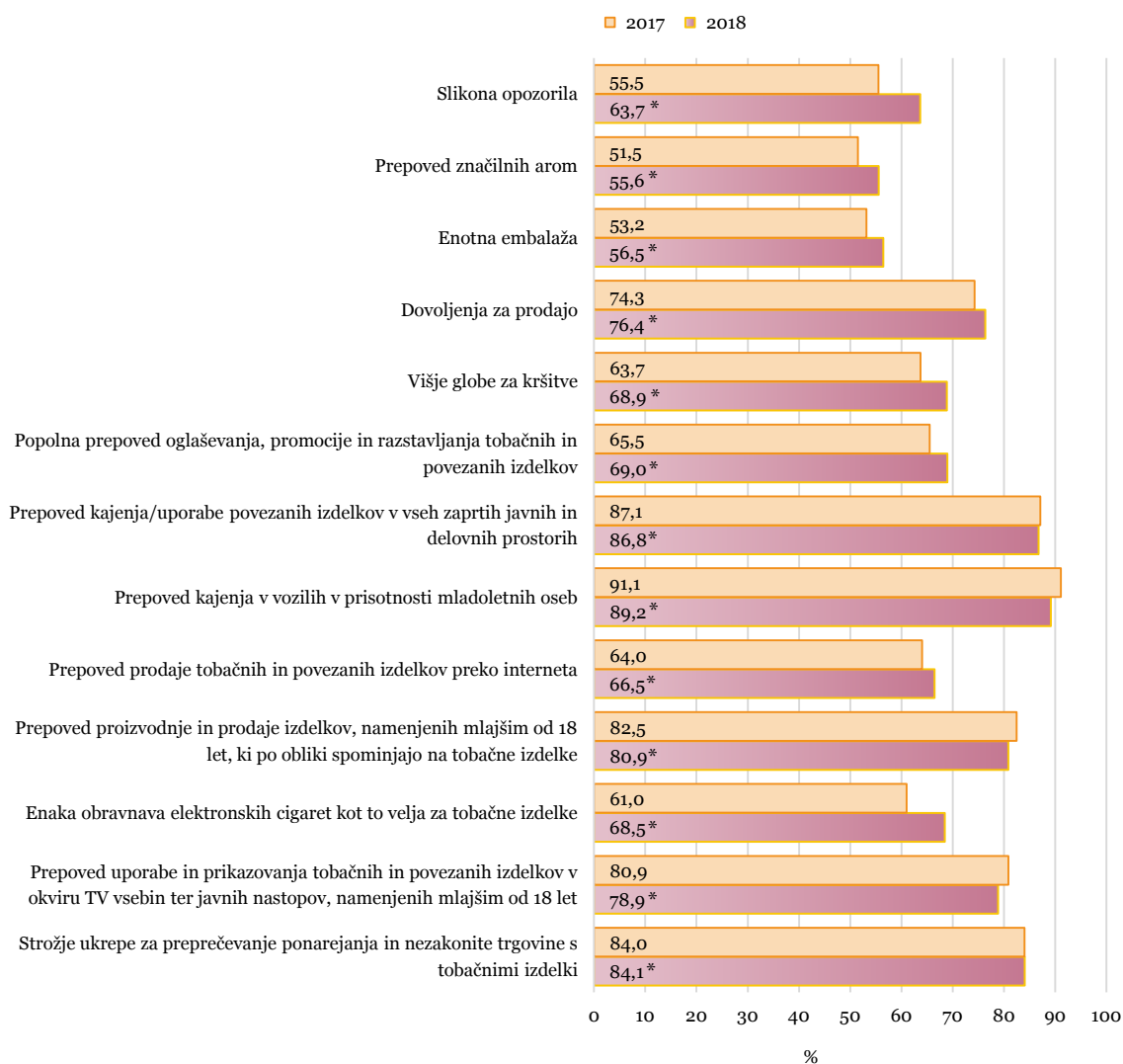
Kajenje v družinskih prevoznih sredstvih anketiranih v prisotnosti mladoletnika se ni pomembno zmanjšalo

8. Podpora posameznim ukrepom v zakonu

Med anketiranimi polnoletnimi prebivalci ostaja podpora posameznim ukrepom novega zakona visoka; večina jih podpira vse posamezne ukrepe. Pri večini ukrepov se je podpora med 2017 in 2018 pomembno zvišala ali ostala na enaki ravni.

Večini ukrepov se je podpora zvišala
ali ostala podobna

* Statistično značilne razlike

9. Zaključki

Med anketiranimi polnoletnimi kadilci smo v prvem letu zabeležili ključne zgodnje učinke okrepljenih zdravstvenih opozoril za kasnejšo spremembo stališč in vedenja ter zvišanje deleža kadilcev, ki želijo opustiti kajenje. Med anketiranimi polnoletnimi prebivalci Slovenije smo zabeležili spremembo deleža kadilcev pred začetkom veljave zakona, kar je povezano z intenzivnostjo dogajanja in informiranja v času priprave in sprejemanja zakonodaje, ni pa se spremenil v prvih 12 mesecih. Podobno se je zgodilo tudi pred oziroma po sprejemu prvega tovrstnega zakona v Sloveniji, to je leta 1996. Med polnoletnimi prebivalci smo v prvem letu zabeležili tudi zmanjšanje izpostavljenosti oglaševanju in razstavljanju.

V času izvajanja raziskav je začel veljati le del ključnih ukrepov, kar seveda zmanjšuje učinke. Zakon je namreč celovit program ukrepov, ki podpirajo drug drugega; posamezni ukrepi so manj učinkoviti kot skupek ukrepov, ki začnejo veljati istočasno. Ukrepi v novem zakonu so dolgoročno zastavljeni in prvenstveno usmerjeni v preprečevanje začetka kajenja med mladimi, zato večjih učinkov ne moremo pričakovati v kratkoročnem obdobju. Kratkoročno bi lahko na prevalenco kajenja vplivali ukrepi, ki bi hitro povečali opuščanje kajenja (npr. znatno zvišane cene tobačnih izdelkov). Okrepljena zdravstvena opozorila potrebujejo daljši čas, da sprožijo tudi spremembe vedenja.

Visoka ostaja tudi podpora ukrepom novega zakona, večini ukrepov se je podpora zvišala ali ostaja na podobni ravni.

Raziskavi, ki smo ju izvedli dajeta vpogled v prve učinke novega zakona, nista pa nacionalno reprezentativni in ne vključujeta mladoletnih, ki so ključna ciljna skupina novega zakona.

Nacionalni inštitut za javno zdravje

Trubarjeva 2, 1000 Ljubljana

Telefon: + 386 1 2441 400

E-pošta: info@nijz.si

Gradivo je dostopno na: <http://www.nijz.si>

